

MED UGOVORI IN ODGOVORI (7)

O nekaterih slovaških krajevnih imenih

Leksikona Slovenska književnost in Svetovna književnost, ki ju je pred časom izdala Cankarjeva založba, se s krajevnimi imeni dotikata slovenskega in slovaškega jezikovnega področja. Na vprašanje krajevnih imen sem tudi sam prišel ob slovensko-slovaških stikih. Zapisek opozarja na naše skupne probleme, kar utegne koristiti obema stranema.

Nekateri madžarski pisatelji so se rodili na Slovaškem, a spadajo med znamenite madžarske književnike. Leksikona navajata njihove rojstne kraje v madžarski obliki, čeprav danes spadajo v okvir Slovaške v sedanjí politični obliki države Čehoslovaške. O slovaškem značaju teh rojstnih krajev ni nobenega vprašanja. Rodili so se kot sinovi fevdalcev Madžarov v nekdanji Ogrski.

Imre Madách (1832–1864) je dramatik evropske literarne veljave. Njegovo Tragedijo človeka sta v slovenščino prevedla Tine Debeljak in Vilko Novak (1940), a slovenskega prevoda Leksikon ne navaja v vrsti svetovnih prevodov. Madáchev rojstni kraj je na srednjem Slovaškem graščina Dolná Strehova, ki ga navaja Leksikon v madžarski podobi Alső Strengova.

S slovaškega podeželja je pisatelj Kalman (1847–1910), rojen v kraju po madžarsko Szklabonya, po slovaško Sklabiná. Njegova proza opisuje, po Leksikonu, »življenje Gornje Ogrske«, poimenovanje, ki ga pritika madžarska iredenta povsem slovaški pokrajini.

Eden najbolj branih madžarskih prozaikov je Mór (Moric) Jokai, doma iz Komárna, največjega pristanišča na Donavi (v ČSSR). Pod njegovim imenom deluje sedanje osrednje madžarsko prosvetno društvo oziroma prosvetna zveza madžarske manjšine na Slovaškem. Po Leksikonu slika Jokai »madžarsko ali ogrsko preporodno in Bachovo ero«.

Eden vrhov madžarske poezije je romantik Šandor Petőfi. Rojstni kraj je že omenjeno Komárno. Njegov oče je bil Srb Petrovič, mati pa Slovakinja Mária Hruzova. Petőfijevo življenje se je končalo v letu revolucije 1848–49 in izpričuje vihar ni polet madžarizacije na Ogrskem 19. stol.

Vir informacij o navedenih madžarskih avtorjih je bil gotovo nemški, mogoče, ob kontroli, madžarskih del. Vendar moramo misliti tudi na (predvojne) priročnike in leksikone; moramo upoštevati številne državne in pokrajinske spremembe, ki jih je prineslo zadnje stoletje, vsaj za dobo zadnjih petdesetih let. Na tak primer me opozarja podatek o Lajošu Kossuthu, o osebnosti, ki spada med vodilne madžarske nacionalne bojavnike v 19. stol. Celó pri taki osrednji osebnosti madžarskega nacionalnega gibanja se razhajata taki reprezentativni publikaciji, kakor je naša Enciklopedija Jugoslavije in analogna slovaška publikacija Encyklopédia Slovenska. Po naši Enciklopediji je Kossuthov rojstni kraj Monok, županija Spiš na Vzhodnem Slovaškem, slovaška Encyklopédia Slovenska pa vé povedati, da je Monok v okviru Madžarske ljudske republike. Ali naj beremo podatek o Monoku na Slovaškem in Monoku na Madžarskem v različnih časih?

Tudi najsodobnejši viri ne morejo biti podlaga za najsodobnejše literarne osebnosti. Ivan Krasko, ki nedvomno spada med vrhove slovaške pesniške moderne, naj bi bil umrl v kraju Pistyan, 1958. Slovaško imenovanje se pravilno (sodobno) glasi Piešťany, Pistyan pa je staro avstrijsko-ogrsko poimenovanje tega slovitega zdravilišča. Kraskov literarni pomen je povzdignil UNESCO s svetovno uvrstitvijo med izbrane najvišje kulturne ustvarjalce svetovnega pomena. Umrl je v Bratislavi in je pokopan v svojem rojstnem kraju Lukoviš'ta (ne Lukovište), kakor piše Leksikon. Mogoče je naš Leksikon posnel Kraskove podatke po madžarskem nekrologu?

Podatki, ki se nanašajo na slovenske književnike in njihovo življenje in delo, so malo številni, saj je to razumljivo ob pičlih slovensko-slovaških stikih.

Ko je Andrejčkov Jože – Podmilšak pustil gimnazijo in se zapisal med poklicne vojake, je bilo njegovo prvo službeno mesto Komárno. Svoje potovanje v to ogrsko veletrdnjavo ob kolenu Donave je opisal v potopisu Iz Ljubljane v Komarn (SG, 1886). Leksikon pravi, da je »šel v Komarn na Ogrskem«. Komárno štejemo za slovaško mesto. Podmilšak je iz slovaškega ambienta zapisal verz in slovaške ciganske pesmi. Tu, v trdnjaviških kazematah in kasarnah, se je zasidrala vanj kal jetike, za katero je po večletnem bolehanju umrl. V drugi vojni je bila trdnjava prekmurskim narodnjakom prehodna postaja v taborišče. Kraj, ki ga Leksikon piše Komorn, Komárnom, Komarom ipd., nosi danes slovaško ljudsko obliko Komárno.

V slovenskem pisanju se je po drugi vojni končno uveljavilo izključno ime Bratislava za nekdanji Prešporok in Požun.

Franjo Maselj – Podlimbarski je služil kot dragonec v dunajski ravnini od Dunaja do Bratislave in v sedanji Slovaški. Po SBL je služil »v Št. Juriju pri Požunu«, posloveniti pa ga moramo v »Jur pri Bratislavi«. Masljeve Manevre na Moravskem bomo morali lokalizirati na »Moravské Slovácko«.

Za Korošca Ožbalta Gutsmana vemo, da je živel nekaj časa na Slovaškem. Kidričeva monografija Dobrovský in slovenski preporod je zapisala, da je bil jezuit v samostanu v Zvolenu. V resnici je bil v Banski Bystrici in tam opravil tretji redovni izpit ali zaobljubo. Slovaška cerkvena zgodovina še ni preiskala in določila, kakšen je bil v Banski Bystrici študij in ali je sodeloval pri Gutsmanovi jezikovni in leksikografski orientaciji.

V Prešernovem času sta živela in delovala v Ljubljani brat in sestra Lipič, Fran Viljem in Terezija. Očetu iz Boke Kotorske sta se rodila, ko je bil »fizik šipaškega komitata« v kraju Iglo (v Iglavi). Kraj se po slovaško imenuje Spišská Nová Ves, županija pa je bila Spiš. Fran Viljem Lipič (Lippich) je bil mestni fizik v Ljubljani in oster nasprotnik homeopatov. Sestra Tereza je bila učenka našega slikarja Langusa; ohranjenih je nekaj njenih slik, ena je priobčena v Prešernovem albumu.

Ko je Anton Aškerc potoval – z vlakom – povprek čez Slovaško od Budimpešte čez Južno in Srednjo Slovaško na skrajni slovaški severozahod – čez Jablunkov in Šlezijo na Poljsko – se ni nikjer ustavil in se vsaj malo razgledal po tej deželi nekdanj kralja Svetopolka. V kraju Rutka je nastala njegova pesem Brat Slovak (LZ 1891). Rutka je slovaško izredno pomembno in živahno križišče železniških prog iz Srednje Slovaške. Tu se priključijo na osrednjo slovaško železnico Košice – Žilina – Bohumin – Praga. To križišče se imenuje Vrútky (m. pl.). Zaradi vozlišča številnih železniških smeri in zvez so Vrútky postali eno najpomembnejših središč slovaškega in (po prvi vojni) češkoslovaškega strokovničarskega gibanja, proletarske revolucionarnosti, komunistične organizacije in madžarizacijskega nasilja. Aškerc je ob svojem bežnem potovanju kot v preblisku sprevidel jedro slovaškega gmoetnega in narodnega vprašanja in izrazil protest v imenu brezpravnega preganjanega slovaškega naroda.

17. Jurij Prešeren

Jurij Prešeren je bil mlajši brat pesnika Franceta Prešerna. Rodil se je v Vrbi 29. marca 1805 kot peti otrok Šimna in Mine. Starši Jurija najprej niso namenili študiju, da bi postal eden izmed Prešernov – duhovnikov. Ko pa je v Ljubljani umrl sin in brat Jožef 30. aprila 1818, so ga starši poslali v ljubljanske šole. Gimnazijo in licej je končal z maturo, a ljubljanski škof Wolf ga ni sprejel v semenišče zaradi telesne napake – rodil se je namreč brez levega uhlja. To ni motilo celovškega škofa in ta je sprejel Jurija v celovško bogoslovje.

Jurij je končal teologijo in bil posvečen v mašnika 1852. Služboval je kot kaplan in župnik na Koroškem, najprej nekaj let v Gorenji Dravski dolini, v krajih, ki slabo skrivajo svoj slovenski izvir; fare so bile ponemčene, deloma tudi versko mešane, luteranske. Jurijeve kraji službovanja so bili: Irschen (Ržje, Rženo), Liseregg (Jezerek ali Jezerno), Fresach (Brezje pri Paternionu), Sankt Lorenzen (nad Šmohorjem), stalnejše mesto je bil Sankt Ruprecht am Moos, to je Šent Rupert ob Osojskem jezeru. Tu je bil v letih 1842–1856. Zadnja Jurijeva duhovska postaja je bila Ovčja vas pri Žabnicah pod Višarjami, kjer je umrl 1868. Kanalska dolina je tedaj spadala pod celovško škofijo. Ovčja vas je ena najlepših slovenskih vasi v Kanalski dolini, danes je po večini ponemčena. V Ovčjo vas je hodil letovat in alpinistično odkrivat Zahodne Julijce dr. Julius Kugy, sin najstarejše hčere Jovana Vesela-Koseskega. Kugyjevi rod po očetovi strani poteka iz Lipe pri Podkloštru na Koroškem. Kugy spada med naslovitejše planinske pisatelje Triglava, Trente in Zahodnih Julijcev. Pisal je samo v nemščini.

Jurija se slovenski narodni prerod ni dotaknil. Bil je gluha za bratovo ustvarjalno delo. Službo je kot duhovnik opravljal tudi slovensko, vendar je bil brez odnosa do slovenske narodne in kulturne misli.

Ko je postal župnik v Št. Ruprechtu ob Osojskem jezeru, je vzel k sebi 1834 mater Mino in dve sestri. Ena od njih je Tomu Zupanu izjavila: »Doma smo govorili in molili zmerom slovensko.«

Na Jurijevo novo mašo doma je prišel brat France s prijatelji, toda ob koncu slovesnosti.

Jurij si je prizadeval, da bi dobil iz Beljaka slikarja, ki naj bi naslikal mater Mino, vendar se mu dobra namera ni posrečila.

Ko je mati Mina umirala, je narekovala pismo za sina Franceta sinu Juriju, rekoč: »Pišite Francetu, da bom umrla, ozdravela ne bom več. Kranjskega več ne bom videla. Na mojo pot boste vsi prišli in morebiti on prvi. Tako fleten otrok je bil France. Le sedaj naj tudi prav obrne svojo reč. Tako pišite Francetu.«

Na Minin pogreb v Št. Ruprecht ni prišel nihče iz Vrbe. Pogrebni govor in obrede je opravil duhovnik v nemščini. Pripoveduje se, da je prišel v Št. Ruprecht in obiskal Minin grob Francetov prijatelj odvetnik dr. Blaž Chrobat, ki ga je spremljala njegova hči Luiza.

Materi Mini je postavil železen križ na grob sin Jurij, verjetno s slovenskim besedilom. Toda ko sta grob obiskala Tomo Zupan in Josip Lavtižar, župnik iz Rateč in potopisec, ni bilo na grobu nobenega znamenja, tudi križa ne.

Po drugi vojni je Črtomir Zorec, sin pisatelja Ivana Zorca, poskušal, kako bi na grob Mine Prešernove postavili križ. Pokopališče pred farno cerkvijo v Šent Ruprechtu je bilo zravnano z zemljo in tako ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti, kje je grob matere največjega slovenskega pesnika. Č. Zorec se je trudil, da bi bila v cerkveni lopi pri vhodu v cerkev vzdignjena spominska plošča za Mino Prešeren. Za ploščo v cerkvenem zidu pa bi bil moral dati dovoljenje škofijski ordinariat. V nemirnih povojnih in slovenstvu sovražnih letih pa tega dovoljenja iz Celovca ni bilo. V sedanjih časih, ko imamo nekaj kulturnih ustanov na slovenskem Koroškem in ko deluje tam tudi društvo slovenskih in nemških pisateljev, bi bilo mogoče Zorčevo misel uresničiti.

Jurij Prešeren ima na pokopališču v Ovčji vasi spominsko ploščo v slovenščini; besedilo se glasi:

Tukaj počivajo častitljivi

Gospod fajmošter Juri Prešern

ki so službo fajmoštra 30 let opravljali

Rojeni 24. marca 1805

Umrli 7. oktobra 1868

Blagor jim, kateri v
Gospodu zaspe,
v slavi nebeški se tam prebude.

Črna marmornata plošča je vzidana na desni strani vhodnih vrat. Oskrbel jo je Jurijev naslednik beneški Slovenec Gujon.

Opomba. Gradivo za članek so bili prispevki Toma Zupana o Prešernovem rodu v Mladiki 1933 in 1934. Besedilo nagrobnika mi je posredoval slavist Janez Svovljšek iz Mojstrane, ki mu dolgujem tudi nekaj drugih opozoril. Jurija omenja tudi članek Lada Premruja v članku Usoda Prešernovih bratov in sester v Primorskem dnevniku 5. febr. 1978 (po opozorilu Nade Prašelj-Gspan iz uredništva SBL). O prizadevanju Črtomira Zorca mi je povedalo Zorčevo pismo (Kranj, 1986).

Viktor Smolej
Ljubljana

Kulturnozgodovinske ekskurzije

PO DOLENJSKI OD ŠKOFLJICE DO BOGENŠPERKA (2)*

Krka je izrazito kraška reka. Njena voda prihaja iz širokega zaledja Grosupeljske kotline in Račenskega polja, in preden pride na dan, teče po več kot pet kilometrov dolgi podzemski poti. Od jame se odpravimo skozi vas Gradiček in na drugi strani vidimo še en izvir. Pravijo mu Poltarica, po gradu, ki je stal nekoč ravno nad tem izvirom in ki ga omenja Jurčič; razvaline so deloma ohranjene. Napotimo se proti vasi **Krka**. Kraj je dobil to ime šele po osvoboditvi, prej smo tu imeli vasi Mali Videm, Videm in Gmajno. Najvišja točka v vasi je cerkev sv. Kozma in Damijana, znamenita romarska cerkev. Ljudje so hodili sem na božjo pot, da so prosili za svoje zdravje in za zdravje domačih pa tudi živine. Romanja so bila po določenem razporedu prve tri nedelje po velikem šmarnu (15. avg.): prva nedelja je bila določena za kmete s Kočevskega, druga za Gorenjce, tretja pa za okoličane in Dolenjce sploh. Omenjena je ta cerkev že leta 1135. Stavbo, kot jo vidimo danes (enoladijska baročna dvorana s stranskimi kapelami in s polkrožno zaključenim prezbitერიem), so sezidali l. 1757. Sliko sv. Kozme in Damijana v glavnem oltarju je napravil 1851 Matevž Langus. Pred cerkvijo stoji spomenik z imeni 70 padlih borcev in žrtev fašističnega terorja iz območja Krke.

Omenimo naj sedaj še pomembne ljudi, ki so bili doma s Krke ali iz okolice ali pa so tu bivali. Samo kot zanimivost bodi povedano, da je neki *Janez* iz Velikih Les (blizu Krke) v letih 1463–1478 omenjen kot mojster glasbenik na dvoru Sforzov v Milanu.

Znamenit je rod baronov Ravbarjev, ki so imeli v lasti po l. 1433 grad Vinjek, kasneje imenovan Kravjak nad Muljavo. Iz tega rodu je izšel Krištof Ravbar, drugi ljubljanski škof, ki je sezidal sedanji škofijski dvorec v Ljubljani. Bolj znan je *Adam Ravbar*, ki o njem poje ljudska pesem, ker se je proslavil v boju s Turki pri Sisku l. 1593. Ravbarji so nekoč imeli grobnico v krški cerkvi, danes pa v njej ni več krst in je grobnica opuščena.

V letih 1818 do 1825 je živel na Krki kot učitelj in organist ljudski pesnik *Andrej Kančnik*; tu je med drugim zložil pesem »*Kako na Krki zvoni*«. Na Krki se je rodil ugledni klasični jezikoslovec *dr. Avgust Musič* (1856–1938), ki je od 1894 do 1924 predaval grško filologijo na zagrebški univerzi; objavil je veliko člankov o vprašanih grškega, hrvatskega in slo-

* V prvem delu opisa poti po Dolenjski je treba pravilno zapisati »vas Spodnje Blato«.